

Bibliotek och kulturarv i Palestina. Rapport från en resa med Librarians and Archivists to Palestine

Elisabet Risberg var en av deltagarna i en delegation med biblioteks- och informationsarbetare som besökte kollegor i Palestina förra året. Här berättar hon om situationen för palestinska biblioteks- och kulturarvsinstitutioner och hur ockupationen påverkat dem. Resedelegationen har nu omvandlats till ett permanent solidaritetsnätverk för biblioteks- och informationsfrågor i Palestina.

Text och foto: Elisabet Risberg

Librarians and Archivists to Palestine var namnet på den delegation som under sommaren 2013 möttes i Jerusalem för att under tio dagar resa runt i Palestina och Israel. Vi var 16 deltagare med erfarenheter från både folk- och forskningsbibliotek, olika typer av arkiv och annat informationsarbete. Det övergripande målet med resan var att se på vilka sätt bibliotek och arkiv påverkas när tillgång till information begränsas under ockupation. Vad betyder det att inte ha fri tillgång till sitt kulturarv, vare sig kulturarvet består av modern barnlitteratur eller dokument från 1948? Vilka utmaningar står våra palestinska kollegor inför och med vilka strategier antar man dessa utmaningar?

Att tala om palestinska bibliotek är inte möjligt utan att också tala om ockupationen eller utan att nämna Al Nakba, det arabiska ordet för "Katastrofen". Ordet syftar på händelserna 1948, då staten Israel grundades och cirka 800 000 palestinier fördrevs från sina hem under mycket brutala former (det förekom även massakrer), fast förvissade om att de snart skulle kunna återvända. Men Al Nakba, som är ett tydligt exempel på det vi idag kallar etnisk rensning, ses inte bara som en enskild händelse, man talar också om en "pågående Nakba", en pågående katastrof, något som vi under resan ständigt påmindes om.

Palestina är utan tvekan det mest bibliotekstöta området i arabvärlden och utvecklingen av biblioteksverksamhet har ofta gått sida vid sida med motståndsrörelsen. Kunskap och utbildning har alltid värderats högt, man har under lång

tid arbetat med läsfrämjande arbete och betonat vikten av att kunna läsa som ett led i det politiska engagemanget. De bibliotek, arkiv och kulturcentra jag tar upp i den här artikeln är bara en bråkdel av de vi besökte och aktiviteterna jag tar upp är likaså bara en bråkdel av det arbete som pågår på bibliotek runtom i Palestina.

Jerusalem

Före 1948 fanns ett stort antal privata familjebibliotek i Jerusalem och man räknar med att samlingarna tillsammans innehöll mer än 100 000 värdefulla böcker och manuskript. Under det krig som följde av staten Israels grundande tvingades många bort från sina hem och i fotspåren av de israeliska soldaterna följde bibliotekarier från Israels nationalbibliotek (då Judiska nationalbiblioteket och Hebreiska universitetet) för att samla så många värdefulla böcker och manuskript som möjligt. Officiellt kallades det för en "kulturell räddningsaktion", men för palestinerna handlar det inte om något annat än stöld av palestinskt kulturarv. Man vet inte exakt hur många volymer som stals eller hur många som bara förstördes, men man räknar med ca 70 000, då inte enbart från bibliotek i Jerusalem, utan också från Haifa och Jaffa. Så sent som 2008 upptäckte en israelisk forskarstudent en stor samling böcker och manuskript på nationalarkivet under beteckningen AP, "abandoned property". Samlingen visade sig innehålla 6000 av de volymer som stulits från de olika familjebiblioteken, en litteraturskatt som i dag är oåtkomlig för de ursprungliga

ägarna. Den här händelsen skildras i den uppmärksammade dokumentärfilmen "The Great Book Robbery" som finns att ta del av på den engelskspråkiga kanalen Al Jazeera.

En av de få familjer som 1948 lyckades bevara sitt familjebibliotek var familjen al-Khalidi, en mycket välkänd palestinsk familj. Under ockupationen av östra Jerusalem 1967 fann ägaren en dag en lapp på bibliotekets port med orden "Absentee Property". Kanske var det för att han genast rev ned lappen som biblioteket kom att förbli ett av de tre ännu intakta familjebiblioteken. Khalidi Family Library innehåller ovärderliga litteraturskatter som gått i arv generationer tillbaka, men bara för att bibliotekets samlingar är intakta är situationen långt ifrån problemfri. Ett återkommande ord i sammanhanget var "waqf" som kanske enklast kan översättas som "förtroendeuppdrag". Familjerna har åtagit sig att bevara samlingen hel, de får inte gallra, sälja eller på något sätt göra sig av med vare sig böcker eller manuskript. Det här ställer till problem eftersom man ibland har flera upplagor av samma verk och inte har tillräckligt med plats för att samtidigt utöka samlingarna. Inte bara det, de måste hela tiden bevaka de få kvadratmeter de redan har i Jerusalems gamla stad, i dag helt omringade av israeliska bosättare.

De andra två intakta familjebiblioteken i östra Jerusalem är Budeiri Family Library och al-Aqsa Library, vilka liksom al-Khalidi har påbörjat digitaliseringsprojekt för att fler ska kunna komma åt de unika samlingarna.

Manuskript från Khalidi Family Library.

Bilden ovan är från ett manuskript där den vertikala texten är ursprungstexten och det runtomkring är kommentarer som lagts till i efterhand av olika lärda personer och forskare.

I Jerusalem finns också The Orient House, PLO:s högkvarter som var en oerhört viktig politisk institution för palestinierna och en stark symbol för självbestämmande. Biblioteket innehöll material som hade att göra med politiska förhandlingar och överenskommelser, men där fanns också ett fotoarkiv och många andra dokument. År 2000, under al-Aqsa-

intifadan, plomberades huset av den israeliska staten, en stor del av bibliotekets och arkivets material konfiskerades och ingen vet i vilket skick den kvarvarande dokumentsamlingen är, eller vad som finns kvar. The Orient House är en viktig del av Palestinas historia med ett innehåll som nu är helt oåtkomligt för palestinierna själva. Byggnaden hålls fortsättningsvis stängd under en lagparagraf från den ottomanska eran och förnyas var sjätte månad med ett nytt anslag på dörren. Vi kunde naturligtvis inte komma in i huset men såg förstörelsen utifrån och hyllor med böcker och dokument bakom de sönderslagna fönstren.

Orient House i Jerusalem. Foto: Molly Fair.

Fängelsebibliotek

Fängelser har kommit att bli en central del av palestiniernas vardag då i princip alla familjer har eller har haft familjemedlemmar som arresterats och fängslats. Många av de politiska fångarna från tiden före Osloavtalet (1993) har vittnat om den stora betydelse tillgången till litteratur hade för dem, hur fängelserna formades till veritabla universitet med studier i politik, historia, språk, filosofi och litteratur. Böckerna fördes in i fängelserna med hjälp av Röda Korset, allt från västerländska och arabiska klassiker till litteratur om kommunistisk och socialistisk teori. Böcker som var förbjudna smugglades in med nya omslag så att vad som såg ut att vara en kokbok kunde innehålla någonting helt annat än recept. Fångarna skrev också egna böcker, de skrev poesi, de skrev politiska radiotal de i hemlighet kunde lyssna till, de antecknade sina tankar och skrev ofta i kommentarer i böckerna de läste. Politiska möten och debatter dokumenterades och man gjorde omsorgsfulla bokomslag av kartong, tyg eller gammalt tidningspapper.

I området kring Nablus fanns tre israeliska fängelser som efter Osloavtalet kunde stängas då Västbanken hamnade under palestinstyret. Boksamlingarna från dessa tre fängel-

ser finns i dag i en särskild avdelning vid Nablus folkbibliotek. Materialet består av litteratur som användes av fångarna mellan 1975 och 1995, 8000 volymer och 870 anteckningsböcker. I dag besöks arkivet av forskare som där har tillgång till ett unikt material från den palestinska motståndsrörelsen under andra halvan av 1900-talet, men biblioteket besöks också av före detta fångar som vill bläddra i sina gamla böcker och läsa anteckningar de gjort under fängelsetiden.

Böcker från Fängelsebiblioteket i Nablus.

Ett annat fängelsebibliotek är inrymt i ett museum vid Al-Quds University. Där håller man på med ett stort digitaliseringsprojekt och betonar starkt vikten av att digitalisera eftersom det hela tiden finns ett hot om att ockupationsmakten när som helst kan förstöra och konfiskera allt och eftersom en stor del av palestinerna lever i exil och inte själva kan besöka arkiven.

Birzeit universitetsbibliotek

Birzeit University är Palestinas första universitet med både grund- och forskarutbildningar. Det samtal vi hade med personalen på universitetsbiblioteket var väldigt konkret och kretsade mycket kring problem med katalogisering och klassificering och svårigheter att få tag på litteratur. Eftersom det inte finns någon bibliotekarieutbildning i Palestina finns det inte heller tillräckligt med utbildad personal och framförallt saknas katalogisatörer av arabisk litteratur. Problematiskt är också att det är svårt att klassificera litteraturen enligt Library of Congress, vilket är det klassifikationssystem de använder. Många av ämnesorden skulle palestinerna inte själva använda för att beskriva sin historia. Ett exempel var den frustration bibliotekarierna kände när det gällde litteratur om den första intifadan (1987–1994). Från Birzeit argumenterade de för att en särskild kod skulle införlivas för denna unika period, vilket också gjordes, DS128.4, en kod de själva fortfarande använder.

Ett annat problem som universitetet har att tackla är den isolering man lever i. Många studenter har svårt att över huvud taget ta sig till Birzeit från andra palestinska områden. Det innebär att Birzeit University i huvudsak är ett lokalt universitet med studenter nästan enbart från Ramallah. Utländska studenter kan endast stanna under de tre månader Israel ger visum för. Har man någon som helst anknytning till Birzeit finns det inga möjligheter att få visumet förlängt. Samma sak gäller för lärare, vilket naturligtvis är en förlust för universitetet då kontakt med omvärlden är oerhört viktigt för att lärocentrat ska kunna utvecklas.

Kreativitet under ockupation

Efter staten Israels grundande befann sig alltså cirka 800 000 palestinier på flykt. FN upprättade flyktingläger på många platser och ett av dessa läger är Balata Refugee Camp, strax utanför Nablus. 1948 bestod lägret av några rader provisoriskt uppsatta tält, men i dag står där våningshus med gränder så smala att det är svårt att ta sig fram. På en kvadratkilometer bor 29 000 människor, storfamiljer lever på 60–80 kvadratmeter, det finns inget privatliv, arbetslösheten liksom analfabetismen är högre än 50 procent, skolorna är i uselt skick och hälsovården undermålig. Lägret har stora problem med droger och självmordsfrekvensen är hög. Men från Balata Camp har i princip alla stora protester mot ockupationen utgått; protesterna 1976, den första intifadan 1987 och al-Aqsa år 2000, då hela lägret periodvis spärrades av. Ingen kunde komma in eller ut ur lägret, det var israeliska soldater överallt, utgångsförbuden varade alltifrån en dag upp till 100 dagar. Att protester ständigt blossar upp är inte konstigt under de förhållanden människorna lever där.

Balata Camp är inte unikt, det ser likadant ut i andra läger och man kämpar med samma problem allt medan de nattliga räderna av israeliska soldater fortsätter. Är det över huvud taget möjligt att arbeta med kulturverksamhet under dessa förhållanden?

Yafa Cultural Center är ett gemensamt kulturprojekt för Balata Camp, en slags fritidsgård som drivs både av volontärer som vuxit upp i området och av internationella aktivister. Centret rymmer ett litet bibliotek, men framförallt arbetar man med att försöka stärka barns och ungdomars kulturella identitet, med dansgrupper, teatergrupper och filmproduktion. Samma sak gäller för Lajee Center som ligger i Aida Refugee Camp, strax utanför Betlehem. Där har man tagit ytterligare ett steg och skapat ett mediacenter, en egen radio-kanal och utrustat barn och ungdomar med kameror för att de ska kunna dokumentera sin vardag. En lekplats, ett musikcenter, författarbesök på biblioteket är andra aktiviteter man arbetar med. Centret har också ett eget förlag och man har gett ut tvåspråkiga böcker som barnen själva skrivit och illustrerat, fotoböcker och annat informationsmaterial.

Muren mellan Aida Camp och det grönområde flyktinglägret tidigare hade tillgång till.

Vikten av dokumentation

Att dokumentera med bilder och film vad som händer i området är något som blivit allt vanligare i Palestina. Aida Refugee Camp är liksom andra flyktingläger svårt utsatta för räder av Israel Defence Forces (IDF), många invånare har under åren blivit fängslade eller skjutna till döds. Lajee Center dokumenterar det som händer i lägret, bland annat genom att på kartbilder markera platser med datum, med namn på dem som skjutits, fängslats eller dödades.

Att filma och fotografera händelser är långt ifrån riskfritt. En av Lajee centers fotografer hade bara ett par dagar innan vårt besök skjutits rakt i ansiktet när han uppifrån centrets balkong fotograferade en grupp soldater som närmade sig området. Han skadades allvarligt, vilket inte hindrade att han så fort han kommit hem från sjukhuset även arresterades, samt att hans familj misshandlades och familjens hus förstördes.

Dokumentationer är inte bara viktigt för att minnas, det har blivit ett allt viktigare sätt att informera omvärlden om det som pågår och kan också vara viktiga bevis i rättegångar. Invånarna i byn Nabi Saleh har under flera år kämpat för att återta sin vattenkälla som den illegala bosättningen intill har

lagt beslag på. Varje fredag samlas byns invånare, tillsammans med internationella aktivister, för en fredlig demonstration och för att försöka ta sig till brunnen. Varje gång kör IDF in med sina stridsvagnar och möter dem med tårgas och vattenkanoner. Byn har numera sin egen Youtube-kanal, Tamimi Press. De dokumenterar, publicerar och har i dag ett helt arkiv med material från de senaste årens händelser. Att fritt kunna sprida information är lika viktigt som att själv fritt kunna ta del av information, vilket inte alltid är möjligt i Palestina.

Tomma tårgaskanistrar som invånarna i byn Nabi Saleh hängt upp i sina trädgårdar.

Tillgång till litteratur

I Ramallah finns organisationen Tamer Institute for Community Education som 2009 besökte Stockholm för att ta emot Astrid Lindgren Memorial Award. Institutet grundades under den första intifadan, 1987, bland annat för att ge barnen tillgång till böcker och anordna studiegrupper i hemmen då det var svårt att ta sig till skolorna. Institutet har i dag inte bara ett väldigt bra och välförsett bibliotek, de har också en egen förlagsverksamhet och har sedan starten publicerat mer än 130 barn- och ungdomsböcker.

Trots Tamerinstitutets fantastiska arbete verkade majoriteten av den nyare barnlitteraturen i de palestinska folkbiblioteken vara översättningar från västerländska språk, donationer från många välgörenhetsorganisationer, inte minst svensk barnlitteratur i arabisk översättning. Den svenska organisationen Diakonia distribuerade i ett litteraturprojekt cirka 600 000 arabiska barnböcker till palestinska bibliotek och hälften av dessa böcker var översättningar från svenska. Resultatet är att många bibliotek har fler böcker av svenska författare än av arabiskspråkiga. Barnen i Palestina har i princip ingen tillgång till nyare arabisk barnlitteratur från länderna omkring och det är tragiskt med tanke på den fantastiska utveckling som skett på den arabiska barnboksmarknaden under de senaste tio åren.

Solägget, en av alla svenska barnböcker i arabisk översättning på palestinska bibliotek.

Samtliga bibliotek vi besökte vittnade om svårigheten att förvärva litteratur, det gällde både folkbibliotek, skolbibliotek och universitetsbibliotek. Varför är det då så svårt att importera böcker? Mycket förenklat sagt kontrollerar Israel alla gränser och stoppar ofta försändelserna. Böckerna blir liggande i karantän, i bland ända upp till ett år, och biblioteken måste betala för detta, vare sig böckerna till sist når dem, eller som oftast sker, skickas tillbaka till avsändaren.

Att importera litteratur publicerad i Egypten och Jordanien kan ibland vara möjligt, men från Libanon, som är en central plats i arabvärlden när det gäller förlagsverksamhet,

är det helt omöjligt. Israel åberopar en brittisk lag från 1939 som förbjuder handel med varor från fiendeländer och Israel och Libanon befinner sig fortfarande i krig med varandra. Detsamma gäller böcker publicerade i Syrien, som ironiskt sett varit det land där flest översättningar av verk från hebreiska till arabiska getts ut.

När det handlar om arabisk barnlitteratur så är situationen om möjligt ännu svårare för de palestinska bibliotek som finns i Israel eftersom de inte heller kan få tag på Tamerinstitutets publikationer. Vi mötte en grupp skolbibliotekarier i Haifa som berättade att de enda barnböcker de kunde få tag på ofta var undermåliga översättningar från hebreiska. Att resa till Ramallah för att besöka Tamerinstitutet är i princip omöjligt för dem och att de skulle kunna få med sig böcker genom alla vägspärrar över till Israel vore helt osannolikt.

Biblioteken är ofta beroende av donationer men de har sällan själva möjlighet att välja de böcker de behöver och donatorerna har inte alltid kunskap om arabisk litteratur eller bibliotekens behov. Universitetsbiblioteket vid Al-Quds berättade om en donation på 30 000 böcker varav de själva redan hade de flesta av titlarna och resten var kurslitteratur i ämnesområden som inte var aktuella för universitetet. Biblioteket valde ut 300–400 av böckerna och stod nu inför problemet var de skulle göra med resten!

Tillgång till historiskt arkivmaterial

Det mesta av det historiska arkivmaterial som finns sedan tiden före 1948 är oåtkomligt för palestinska forskare. Det handlar inte enbart om de stulna böckerna som är införlivade i det israeliska nationalbiblioteket, utan om fotografier, kartor och tusentals dokument, bland annat från den ottomanska och brittiska eran. Många kibbutzer har arkiv med ett rikt material som palestinska forskare inte kommer åt utan att ljuga om sin identitet. Även om fotografier i viss mån börjat läggas ut digitalt så är anteckningarna som ofta finns på baksidan av fotografierna inte synliga. I arkiven finns information om och kartbilder över tusentals av de byar som jämnats med marken, mark som sedan planterats med snabbväxande barrträd för att dölja de spår som finns kvar. I Tel Aviv besökte vi den israeliska organisationen Zochrot som arbetar med att informera israeler om Al Nakba. De har många olika projekt på gång. De publicerar informationsmaterial på hebreiska, de har tagit fram en karta över alla förstörda byar och under det senaste året också lanserat en app, iNakba, där man kan söka fram viss information över specifika byar, se fotografier både från före 1948 och i nutid, samt se och lyssna till inspelade vittnesmål.

Förutom besök på bibliotek och arkiv mötte vi också företrädare för andra organisationer som arbetar med att sprida information. Några exempel är BDS (Boycott, Divestment and Sanctions), PACBI (Palestinian Campaign for the Academic & Cultural Boycott of Israel). Vi träffade även företrädare för Addameer Prisoner Support and Human Rights Association och organisationen alQaws for Sexual & Gender Diversity in

Den försvunna byn Saffourieh. Foto: Grace Lile.

Palestinian Society. Vi tillbringade några oförglömliga timmar i Hebron, kanske den stad där ockupationen tydligast visar sin brutalitet, men vi besökte också det som finns kvar av den förstörda byn Saffourieh och mötte Abu Arab som 1948 var tio år gammal när han tillsammans med sin familj tvingades på flykt därifrån.

Librarians and Archivists with Palestine

Delegationen var inte en enskild händelse, eller ett projekt som avslutades med att vi reste hem. Under det gångna året har vi regelbundet haft telefonmöten och i början av 2014 träffades vi för att tillsammans arbeta fram en struktur över det nätverk vi börjat bygga upp och diskutera konkreta projekt vi kan arbeta med. I juni 2014 lanserade vi nätverket Librarians and Archivists with Palestine och vår nya webbplats med samma namn.

Nätverkets struktur är uppbyggt kring enskilda medlemmar som tillsammans med en styrkommitté också är indelade i olika arbetsgrupper. Till nätverket finns knutet en rådgivande grupp bestående av palestinier som alla på något sätt är involverade i bibliotek, arkiv eller annat informationsarbete i Palestina.

Vem som helst, som själv definierar sig som bibliotekarie, arkivarie eller informationsarbetare och som godkänner de principer vi står bakom kan genom vår webbsida ansöka om medlemskap i LAP. Där finns också mer information om resan till Palestina, bilder från platser och organisationer vi besökte och länkar till våra publikationer och rapporter.

Läs mer om nätverket Librarians and Archivists with Palestine på deras hemsida: <http://librarianswithpalestine.org/>.

Föreningen BiS har anslutit sig till LAP:s uttalande om den aktuella situationen i Gaza och för palestinsk rättvisa. Uttalandet, med titeln "Librarians, Archivists, and Information Workers Call for End of Siege on Gaza", finns att läsa i sin helhet på <http://librarians-withpalestine.org/gaza-siege-resources-and-actions/gaza/>. Utöver BiS och LAP har även den amerikanska organisationen Progressive Librarians Guild skrivit under.